

Крсто ПИЖУРИЦА*

ПРИРОДА У ПОЕЗИЈИ ЈАНКА ЂОНОВИЋА

*Црмница наша мирисала је сва у свјежем воћу.
Врела њена кристално су шекла
и сад их чујем како весело кикоћу.*

Апстракт: Аутор анализира Ђоновићеву описну лирику у склопу пјесниковог општег опуса. Наглашава Ђоновићеву приврженост завичају. Ову лирику аутор анализира према појавности мотива, чиме се одбија повољнија слика, потпунија, о предмету који се истражује.

Кључне ријечи: *пјесник, лирика, форма, садржај, стил, простор, умјетност, вриједност*

Зоран Гавриловић је, у навођењу Радослава Ротковића, рекао за Јанка Ђоновића да је Ђоновић „осетљив на лепоту природе, на величанствену мирноћу камена, топлу узбурканост мора у ведру, благу тишину домаћег огњишта”. И Радомир Ивановић каже да је Ђоновић у своме пјесништву „окренут своме завичају, својој примарној стваралачкој вокацији”. Ђоновићевој окренутости природи посвећујемо овај есеј.

Заокупљеност пјесника својим завичајем није новина у случају поезије Јанка Ђоновића, већ само потврђује овешталу истину да су пјесници изреда, у једном тренутку свога надахнућа, окренути завичају и животу у њему. И Иво Андрић каже: „Човјек је дућан своме завичају”. Утисак је да Ђоновићево пјесништво нема осцилација и периода у окренутости завичају, већ је пјесник читавим својим трајањем из црмничког села носио надахнуће чији је спољашњи еквивалент пјесма. У Ђоновићевом случају, међутим, мора се нагласити оно што Хегел у Естетици (1, 263) наглашава да „уметник припада своме властитом времену”, те да „уметничко

* Др Крсто Пижурца, Подгорица

дело не постоји *себе ради*, већ *нас ради*". Јавивши се у раздобљу наглашене социјалне литературе у црногорској књижевности, Ђоновић је платио обол времену, али је ширио пјесничке хоризонте и према природи, црпући из ње немали број мотива и пјесничких слика. Наглашеније него други, Ђоновић је мотиве природе повезивао са социјалним положајем човјека и у том смислу он је новост црногорског пјесништва.

Од познате хегеловске тријаде за настанак умјетничког дјела – таленат, геније, надахнуће, Ђоновић је посљедњом надахнутошћу надмашивао два претходна и захваљујући томе, дакле надахнућу, створио оно што ми данас имамо од њега у сфери поетског исказивања. Релативних пјесничких могућности, али надахнут потребама времена у друштвеном развоју и својом антијском приврженошћу селу у којем се родио – створио је у сфери пјесништва оно што му омогућава рангирање и улазак у историју црногорског пјесничког исказа. Није он врх црногорске пјесничке ријечи, али је занимљив по хтијењу да развија своју пјесничку жицу и упорности пјесничког доказивања. Скромна по мотивици и издрушености пјесничког језика, Ђоновићева пјесма је скромна и по достигнућу и слојевитости, при чему ваља истаћи да су у његовом општем пјесничком опусу уочљиве пјесме са мотивима из природе. Сам је изјавио: „природа је за мене прво и посљедње уточиште човјека”.

Као што не треба претјеривати у случају његовог општег поетског опуса, тако се треба чувати претенциозности и онда када је у питању његова поезија са мотивима из природе. Немогуће је, у паралели, констатовати гдје је Ђоновић успјешнији – у пјесмама социјалних мотива или оним са мотивима из природе. Једнако је био надахнут и искрен у објема мотивским групацијама, с том разликом што је у пјесмама са мотивом из природе било више конкретности, али мање стваралачке фантазије. Ми намјерно заобилазимо термин *дескриптивна* лирика, будући да га сматрамо прејаким за назначену мотивику Ђоновићевог пјесништва. Како се зна – за дескриптивну лирику потребна је душевност, танан пјеснички нерв, саобразност осјећања са конкретношћу пјесничке форме и низ других елемената без којих је пјесма хладна и изгледа као наручена спољним околностима. Ђоновић је волио природу и њоме се надахњавао, али је био лишен дучићевских могућности да на читаоца пренесе дубину доживљаја и оснажи га пјесничком сликом.

Ђоновићеве пјесме са мотивима из природе носе печат пјесникове поетике у цјелини и не разликују се нити по фактури стиха, нити по ритмици, нити по врсти стиха од осталих пјесникових остварења. Он по на-

дахнућу иде од конкретности, конкретног простора и доживљаја везаног за њ, али у пјесмама има и општијих слика и општијих мотива. И у овим пјесмама, као и у другим, пјесник наизмјенично користи катренску строфу са слободнијом формом како у стиху тако и у форми. Читалац навикнут на класичну форму стиха нерадо прима Ђоновићеву слободнију форму у којој се осјећа призивак наративности, но ипак се усредсређује на пријем пјесме и онога што она нуди као поруку. У овим пјесмама пјесник нарушава основни принцип лирике – збијеност – и дозвољава мисаону дискурзивност, понегдје и наративност. Такав пјесников однос према грађи лишава читаоца чари лирске пјесме и нуди му стилску напетост.

Књижевна критика, која се бави Ђоновићем, репрезентативном његовом пјесмом са мотивом из природе, истиче пјесму *Црмници њод јесен* и као таква махом се налази у издањима Ђоновићеве лирике. Тај топос је и у наслову пјесме *Црмници* и у придјевској функцији у пјесми *Црмничкој ријеци*. У свим трима пјесмама Црмница као родно мјесто је пјесниково полазиште, мотив, и она снагом сабирног сочива окупља друга осјећања која прате процес артикулације. А очито је да пјесник има на уму не само пејзажну слику простора, већ и живот на њему. Као симбол простора пјесник узима познато црмничко вино чији процес ферментације пјесник узима као основ слике и мисаоне активности. Од шест апострофирајућих стихова којима се пјесник обраћа Црмници вино као поређење се налази у три стиха, у формулацији „Црмнице, узаврела си као то вино”. У два стиха у апострофирању Црмнице је социјално осјећање, односно и омеђавање простора, а у трећем пјесниково осјећање ускличне носталгије.

Пјесник је најдоследнији основном осјећању у првој строфи пјесме. Тамо је чиста дескрипција јесењег изгледа простора. Ђоновићева јесен није „ко горда царица и бајна, са снопом златнога класја”, каква је у стиху Војислава Илића и слика се не тка сходно глаголу „узаврети” из првог стиха пјесме, већ пјесник дочарава суморност, тугу, меланхолију. Он то чини навођењем непосредних појединачности. Жута боја карактеристична за јесен спомиње се и у другој строфи пјесме. У трећој строфи последије апострофирања Црмнице слика јесени је надопуњена и пјесник саопштава:

„Већ је јесен и магле се увлаче
у твоја пазуха и твоја поља,
лишће опада на путеве твоје
и шушкори под ногама крда.”

Послије комбинације дескрипције и личног осјећања, пјесник је проширио асоцијације и дотакао се социјалне стране живота на простору који слика. Он види повратнике – „пословне људе из далеких континентата, рудокопа”, на којима се виде трагови тешкога рада, види црмничке стране посивјеле од чељади и трудбенике који иду „као заробљеници на нечији посао”. Социјално осјећање и запитаност пјесника доминирају у посљедњој строфи пјесме:

Црмницо, зашто их жалосне испраћаш
 кад у теби – кажу – има живота и свега,
 зашто их не оставиш да се одмарају ту
 под лептирима твога питомога снијега?
 Или – ти си гола и само вино рађаш
 са сунце ти и намети опустоше блага и жита.
 О Црмницо, забачена и скровита,
 сваки дан ти немир носи,
 у глад срља –
 куд ћеш поћи, пут којег континента
 у ова јутра магловита?

Иако пјесма носи почетничке слабости – мора јој се признати лиричност и искреност пјесникових осјећања. Пјесма је устрофичена и са неједнаким бројем стихова у строфама: прва има 11 стихова, друга 16, трећа 15 и четврта 11. Рима се у пјесми помаља тек ту и тамо и за пјесму у цјелини није карактеристична. Пјесма је испјевана слободним стихом, особеним за Ђоновићево пјесништво у цјелини.

Дужа од претходне је пјесма *Црмници*, која је у цјелини испјевана по моделу описне пјесме. Из облика наслова се види да је пјесма упућена *некоме и нечему* што је условило начин повезивања грађе и обликовање пјесникових осјећања. У пјесми пулсира жубор живота, ређају се појединости за препознавање простора и пјесников однос према објекту посматрања. Формално гледано пјесма се састоји од двије цјелине, нумерички подвојене, а слободни стихови распоређени су у строфама неједнаке дужине.

У апострофирању Црмнице, у строфама прве цјелине доминира синтагма „познајем те” иза које се ређају елементи препознавања. Присан пјесников однос према грађи манифестује се у начину транспозиције доживљаја и начину обликовања осјећања, а к томе и у одбиру појединости из којих се стих формира. Стих је пресликавање сеоског амби-

јента. Стихови не носе дионизијски усхит, али се осјећа пјесниково весело расположење. Ако метафору „тополе танковрхе” у стиху „познајем те по тополама танковрхим”, или атрибуте „Црвени шумарци”, „сјеновите увале”, „распукли шипкови”, „јарка зрна” и сл. сматрамо стандардним, то метафора „огнијездили од птица”, у стиху „и старим звоницима, огнијездили од птица” дјелује освјежавајуће. Овај дио пјесме има репрезентативну снагу.

У другом дијелу пјесме, у ритму уводне пјесме, пјесник је наставио ређање детаља по којима препознаје родни крај. Пјесник спомиње цркове огњеве, волтове, забране, лозове првијенце, конате вина, цилик чобанских звона, пландишта, двојнице, крње црквене торњеве и сл. Он наглашава и гостопримство црмничког сељака и оне елементе живота који се могу сматрати етнографском грађом. Није изоставио ни сљедеће:

„Ти опет, под ноћ, хиташе на састанке
и пјеваш пјесме вјечној младости и напретку.
Твоји чисти гласови
као из чобанских двојница измамљени,
дозивају покошену младост, о Црмницо,
која је брујала тобом попут пчелињег уљаника.”

Пјесма је стилски развучена што је условило и расплнутост осјећања. Пјесник у дескрипцији гомила појединости, а сврха му је да буде свеобухватнији, дакле и цјеловитији. За организацију пјесничког језика Ђоновић је користио строфу неједнаке дужине и без риме.

Отклик дјетињства налазимо у пјесми *Црмничкој ријеци*. Дата је у комбинацији дугог и кратког стиха, у различито структурираним строфама и са тек мјестимичним римовањем. Ова пјесма је уобичајене дужине за лирско пјесништво. Интиман однос према ријеци пјесник је испољио у првој строфи:

„Далека, бисерна нити,
чистија од сузног ока
низ младо лице,
мога дјетињства нераздвојна друго,
мога живота вјечна понорнице.”

Мотивски слична овој пјесми је пјесма *Грабошишница*, посвећена истоименој црмничкој ријеци. Најкраћи стих у пјесми је петнаестерац, а најдужи онај са двадесет два слога. Од тромости стиха зависи и поетич-

ност пјесме. Испјевана је у катренима, са римом између другог и четвртог стиха. Сретају се и нагомилана и унакрсна рима.

Етимологија назива ријеке упућује на њено планинско извориште, а потом и на ток. Пјесник саображава судбину ријеке са њеним рвањем у камену и времену. То се осјећа у лексици, па Грабоштица граби ка ушћу, она граби галопом коњице, руши се, сурвава се низ лити, она тутњи, хучи, лети „као птица низ камене склопове” и сл. Ђоновић је искористио и стандардну слику, па га ријека подсјећа на „уцртану змију што вијуга и палаца”.

Пјесник досљедно развија основни мотив пјесме и у њој нема сувишних дигресија и асоцијација које би реметиле темељно осјећање. У описима ријеке ређају се слике везане за њен ток, при чему се наглашава њена бујичавост – „као да је инжењер хаоса, на лицу мјеста, пројектује”. Кад „у њој рикну сви извори и све понорнице”, кад налети њен промјењиви и сверазорни дух, „кад узбичи пред очима дрвећа, дивљачи и људи”, кад устане одједанпут – ријека тада постане силовита и непозната.

„Њен страшан хук, подземни и надземни у исти мах,
невидљиву путању, попут вјетра, у небесима трасира,
па се онда спушта, и заокреће, у мом духу и сјећању,
у свијету халуцинација у којем никад нема мира.”

Слика усплахирене ријеке, те или безимене, срета се и у пјесми *Баштинни њред њојлаву*, а *Врело* је слика појавности вода.

Ђоновић се са по једном пјесмом надахнуо водама Мораче и Таре (*Морача*, *На Ђурђевића Тари*). Док је у *Морачи* вршио експерименте у стиху и строфи, дотле је *На Ђурђевића Тари* обликована у класичној строфи мјестимичне риме. Форма *Мораче* је у нестандартној строфи за Ђоновића, и стиху који се мјестима састоји од једне ријечи. Пјесма је у описаној техници, ријека се гледа споља, уочава се њена силовитост. У пјесниковој техници стиха Морача се апострофира, па она хукти, надире, носи, поамна је, горопадна, пјесник је пореди са горском вучицом. Пјесник наглашава да је извориште ријеке у простору суром и брдском, да током дубе камењар те да силовитошћу ради, руши, гради:

„Морача поамна, горопадна хита,
дубе камењар, прска и рије,
уска су, преуска њена корита.
Путује бременита од снаге
и у бреговима подрива,

копа,
риља,
урличе
док живот око ње
у дубинама страшно тумиња.”

У једном сегменту пјесме пјесник види себе у гомили остале дјеце, која су „гола, поцрњела и смјела”, дјеце која назире будућност и мостове који као загрљене руке премошћују обале ријеке. У посљедњој строфи „Морача хукти, надире у недоглед као гола и гладна сељачка буна”.

Пјесма *На Ђурђевића Тари* је од двије нумерички наглашене цјелине. У првој поетској цјелини је слика ријеке у кањону и амбијента над понором, а мјестима се дотичу флора и фауна. Слика ријеке је већ у првој строфи:

„Тара је овдје усјекла циновску гору,
ломећи се вјековима у парампарчад ...
У свом уском, дубоком кањону
носи дрвље, мртве срне и мртву папрат.”

Пјесник наглашава рјечне букове и вирове, ријека шуми у тјеснацима у процијепима траже „прегршт земље да нахране жиле хранитељице” да би се одржали на каменим литицама.

Други дио пјесме посвећен је мосту над ријеком и даљем опису објекта посматрања. Ту су стандардни атрибути и паралеле. У дистиху пјесник саопштава свој усхит:

„Танак, чак и дрхтав мост
лебди између облака и мене.”

За мост пјесник каже да је „витка, усамљена магистрала у дивљини – уздигнута, истањена дјевојачка обрва”, а на другом мјесту каже да је то „замах наш у камену, у праискону, брид мисли, лук снаге, грч мишица”. За Тару испод моста каже да је „у понорима, доље, изубијана, модра, вјечна пркосница!” У посљедњој строфи Тара је дата у поређењу:

Зелена је, ко да је све лишће гора
у себе упила.
Бијела је, ко да је све горске сњегове
у себи отопила ...

На другом мјесту пјесник је назвао Тару горштакињом, која ваља дрвље и камење. Пјесник зна да се усредсреди на објекат посматрања и има снаге да своје осјећање саопшти. Он умије да одабере карактеристичан детаљ простора, али му метафора није увијек освјежавајућа. Наша је оријентација, међутим, да откривамо и наглашавамо вриједности ове лирике.

Црмница је ипак пјесниково мотивско исходиште и уточиште. Ђоновић се на један или други начин персистентно враћа црмничком ореалу, налазећи у њему непрекинуто надахнуће за своја лирска остварења. Он простор непосредне стварности скоро свестрано посматра и из себе репродукује виђено и доживљено. Скоро тридесетак његових пјесама различитим аспектима везане су за црмнички простор, а то је, уз оно што смо досад видјели позамашан број укупне пјесникове лирике. Ми налазимо да из збирке *Каменице* овако припадају: *Орање*, *Прољећна ѿјесма*, *Видици и ѿорови*, *Село*, *У камењару*, *Чобанка Мара, на дому*, *Молба камена*; из *Горских ѿокова*: *Рало моје драјо*, *Суша*, *Снијеј*, *Поврајтак у село*, *Вече*, *Мајла*, *Скрушење*, *Чекање*, *Слујња*, *Прољеће*, *На селу*; из *Камених ѿочивала*: *Иза ѿајрајти*, *За њих*, *Врело* и *Тойоле*.

Мотиви ових пјесама су, махом, везани за село и живот у њему. Ђоновић црмничко село познаје и о њему пјева снагом његовог изданка. У пјесмама су обухваћени различити видови сеоског живота, при чему се посматра и пејзаж и тамошњи живот. Стиче се утисак да пјесник више хоће, а мање може. То се види колико из фактуре стиха, толико из његовог обликовања. Пјесник полази, прије другог, од симболике живота на селу, а ти симболи су у орању, копању, ралу, плугу, запрежној снази, вину, чобанлуку, пастирици итд. Ђоновићева пјесма *Село* насловом подсјећа на Дучићев сонет *Село*, али се пјесме разликују по поетичности. Ђоновић је запазио животињски крик који се „пење у пусто небо”, а затим наглашава корјенове који соче и рију земљу, види гробље под кошћелом, невесело брдо, цркву и одрон тешког камења. Наслућује се убошки живот села. Пјесма је у строфама, а стих је слободан. Строфа пјесме подсјећа на ону строфу коју смо срели у „Морачи”. И двије друге пјесме у насловима имају село – *Поврајтак у село* и *На селу*. Посљедња има три класичне строфе и репрезентативна је.

Рало и волове који га вуку пјесник је споменуо у пјесми *Поврајтак у село*. Тај мотив развијенији је у пјесмама *Орање* и *Рало моје драјо*. Прва је у класичним катренима са мјестимичном римом, друга је у строфама различите дужине и стиховима различите метрике. У њој су ухваћени детаљи: небо узмућено облацима, сеоски пут, волови, шкаљ, високи

храстови. Пјесма *Рало моје грајо* је развучена, али би по стилу могла бити надахнутија од прве. Апострофирајући рало као симбол сељачке крви и мука, персонификујући га пјесник му се обраћа као некоме ко има душу и облик живота бића. Рефренски дјелује поновљени стих „Драго моје рало” у коме има чулности и мекоће.

У пјесниковој визији рало „као циновска писаљка” пише по нашим доловима, бреговима и драчама, а кад је подне и кад „врело миришу спржене траве, кад у даљинама игра љетња јара” – рало изврнуто лежи у хладу и шипражју и дахће живо.

„А у ноћима,
ти си само, распуцало, суво –
одмараш се од дневнога труда
док оштрине на твоме језику
у мраку
сијају
и у хиљадама бразда и ораница
твоји врући и животни дамари куцају.”

Пјесник је функцију рала саопштenu првим стихом пјесме повезао са посљедњим стиховима, у којима раоник „земљу крши, мијеша, мрви...” Он има за врх раоника метафору именујући га свијетлим језиком.

Кратка пјесма *За њих* посвећена је копачима – прашиоцима. Спојен је у њој пјесников поздрав уморном земљаку са жељом и надом да његов труд уроди плодом. У првој строфи је опис:

„Мајско сунце подневно
пече кроз ваздух, тамо даље
и звек мотике гњевно
прашиоца кроз Црмничко поље”

а у посљедњој жеља за берићетом:

„О, нека даждеви обилне
натопе жедне баштине.
Класови бркати, силни
нек буду поздрав године.”

У сеоском пејзажу Ђоновић је видио јасен, тополе, папрат, камен. Има дескрипције и у пјесми *Видици и ѿорови*, *Јасен* и *Иза ѿаираићи* су кратке, устрофичене, док је пјесма *Тојоле* подужа. Камен је персонифи-

кован у пјесми *Молба камена*. Један од симбола Црмнице и живота – камен је очовјечен, опхрван болима и жељама и као такав моли за испуњење властитих жеља и заљечење сопствених болова. Отуда је пјесма лирична као једна од бољих пјесникових творевина. Камен пишти, тражи моли! Можда није случајни што се камен обраћа прво сунцу и моли га „да јарко обоји његове сивине, јаловости”, будући да хоће живот и да служи другоме. Па, сунце је извор живота, а камен управо хоће то. Његова молба је лирски интонирана и свестрана. Сам у пејзажу он хоће друштво и хоће измољеним да пружа угођај ономе ко код њега дође.

„Моли међаве јужне да га цијелог, до дамара, оперу,
да понуди себе вјетру, и птици, и човјеку што га усамљен тражи.
Моли кошуте горске, са очима стреловитим, да се уз њега веру,
да пустоши и болове свога каменог срца ублажи.”

Молба се наставља, па моли чобане и чобанице да дођу у његово подножје и ту се љубе, а у завршној строфи је сљедеће:

„Моли камен у гори росној и гори зеленој
да јесење магле његове љуте ране завију,
да буду сестре милосрдне, каваларији усамљеној
кад своје уздрхтале руке, до његовог препуклог срца савију.”

Како се види – пјесма је испјевана дугим стихом и са примјетним римама. Стих исијава молбу, тражење, молбеност – а свака молба је помало отужна. Зато је мирска меланхоличност обиљежје ове пјесме.

Пјесма *Чобанка Мара* (објављивана и под насловом *Љеиња ноћ*) употпуњује црмнички пејзаж и чини га пунијим, садржајнијим. Уз опис љетње ноћи, подесној и за младалачке несташлуке, кад „мирише тишина на храстову кору пјесник подсјећа и на чобаницу Мару. Њена животност уноси у пјесму оптимизам и рефренски стихови окренути њој освјежавају, а она је:

„... три момка сањала,
што три момка варала
а само се једном дала,
једнога момка кроз смијех звала
и због њега с гором лудовала.”

Чобаница је посвећена и пјесма *Чобаница*, у којој је судбина сеоске дјевојке. Пјесма *Жеиличи* посвећена је дјевојци жетелачког занимања.

Двије описне пјесме *Прољећна њјесма* и *Прољеће* немају просторну одређеност, али их ми овдје спомињемо са претпоставком да су могуће доживљене испод црмничког неба. Природа је у објема. Исти статус има и *Вече* очекивао би се у првим дјвјема дитирампски набој са свим богатством прољећа, али су ишчекивања изневјерена. Тром је стих у објема пјесмама, а у стилу се осјећа наративност. У пјесниковом виђењу прољећа изгледа овако:

„Шуме се збијају, гусну, хладови тминају,
извори кључају – набујале земљина врела,
бијели путови пресјекли су трудну земљу
као у недоглед полетјеле стријеле...
Прољеће зри у видику као у сновима топле жеље.
Гусну, модре усјеви.”

Нама се чини да је прољеће доживљеније у пјесми *Зрње*.

Ђоновићева пјесма *Вече* насловом подсјећа на Јакшићеву и Илићеву пјесму. Својом структуром, поетићношћу, стилем и рјечником те пјесме различитих пјесника показују пјесничку особитост и различито доживљавање исте природне појаве. Намјена овог текста не подразумемијева и паралеле (по сваку цијену).

Строжа класификација Ђоновићевих пјесама не би убројила мање пјесме *Молба*, *На дому*, и *Скрушење* у дескриптивне, али оне своју репрезентативност дугују и описом пејзажа. И пјесма *Слушња* може да издржи критерије лијепе пјесме. И у њој има природе. Тиме је и стих „кад Црмницом мојом виногради тешко заруде?...”

II

Ђоновић је као пјесник тешко излазио испод црмничког неба, али је ипак излазио. То смо видјели на примјеру *Таре* и *Мораче*, а сада додајемо пјесме *Дурмићор*, *Кредарица*, *У равници*, *Змијиње језеро* и још покоју. Најближи су му били *Паштровићи* и *Приморје*, па је надахнуће тамо тражио и налазио. Пјесме са овим мотивима су на калупу претходних, како стилем и стихом, тако и формом. Пјесник на свој начин доживљава простор и осјећање обликује на стандардан начин. Двије од ових пјесама у насловима имају топоним са којег су мотиви, а то су *Пашићровска јора ужућела* и *Подне у Пашићровићима*. Слика пролазности у првој дати је у атрибутима суморне јесени, а имагинарни ОН остао је сам. Могао би то бити и лист на петелци, гдје је, у поенти пјесме дата асоцијација

на сушу. Пјесник имагинарног јунака замишља као постојећи објекат и сходно томе обраћа му се:

„Друже мој, коме срце на петељци дрхти,
ето Паштровска гора ужућела
и лист ме је завијао жут,
сумња им многа радост разлијела
а окомит вјетар просјеће ми бијели пут.”

Друга пјесма обликована је у катренима са једним терцетом. У њој је дуги стих са мјестимичном римом. Компонована је од двије цјелине назначене бројевима. У првом дијелу су пјеснички реквизити: ведрина, море, маслине, облак „бијел и топао као жеља”, наговјештај рибара и сл. „Миришем то огромно слано подне” – саопштава пјесник. Доживљај се продужава и богати садржајем. То је назначено почетним стихом друге цјелине – „Подне је под маслинама уморно, сито легло”, а потом учавање на морској пучини једрила „што мир плаветни сијече, што немир значи у овоме дану”. На пучини се назиру рибари, а на њиховом пловилу су „искрпљена, изблиједјела једрила под ударом струје”.

„Поподне надоћиће плима, наоблачит море,
они ће бити избачени као мук...
Превезаће једрењаче за коријен маслине
и оне ће да се ломатају на тријеску.”

А море ће за њима да се пропиње и храпоће, – у шкрапама и шпиљама зарђалим као гвожђе. Рибари ће остати тужни „што нијесу наловили сиве, тешке мреже”.

У овој пјесми осјећа се пјесникова упорност у проналажењу сликовитости пјесничког језика, а то значи да се испољава мисаоност, помало насилност и непримјереност. Већ у првим стиховима пјесник саопштава да је „ведрина ту порасла као шума и море значи големи, зелени хлед”. Ишчитавање пјесме открива и друге непрецизности, којима естетичар лако даје приговор. Но, пјесма композицијом, амбијентом и вокабуларом открива своју припадност пјесничкој врсти.

Ђоновић је мотиву мора посветио пјесме *Море*, *Шум мора*, *Широко*, *Поврајњак* и *Сирена*, (зб. *Камена њочивала*), као и *Зрно њијеска* (зб. *Каменице*). Извјесно би се овдје могла споменути и пјесма *Риба*, такође из *Каменице*. То су пјесме невелике духовне садржине, а у погледу пјесничког језика на нивоу су претходних пјесама. Пјесма *Море* је из три нумерич-

ке цјелине. За сунце пјесник каже да је „као огромна, сочна поморанџа која зријева од јутра до вечери у стрминама небеским”. Слика је дата у првој строфи:

„Море је плаво као висина,
прозрачно као очи у горских срна,
хладовите јасне дубине
нуде изобиље алга,
трава
и средрних риба
што као блистави ножеви
пресијецају модра дна.”

Од осталих појединости ваља споменути: купача и његов угођај по изласку из воде, приљубљеност углачаним плочама, његово дитирамско клицање „валовљу и маслинама”, хук мора, његово разједање обале, сандолине итд. пјесник види и

„Млада тијела као упети лукови
са висина дубине пробадају
иза њих ускипи пјена
и у узбурканим таласима
слика голог гребена...”

У пјесми *Шум мора* море се доживљава с аспекта његовог непрестаног немира. Његошево „У њ ратује море с бреговима” одјекнуло је код Ђоновића у дистиху: „То непрестано насртање мора на обалу – није ли то хук пролазности од праискона? Маестрал, шум мора и његови валови уплетени су у душу и снове пјесника.

Небо, море, два камена острвцета, јата птица, „катарка (која) у даљини реже руб плаветнила” појединости су у пјесми *Сирена*. Пјесник саопштава:

„Паробродска сирена
међу два тиха острвца
као међу јавом и сном,
одјекује дуго,
дуго у мени
као у посљедњем шкољу приморском.”

Пјесме *Повраћак* и *Широко* су и формом, и стихом, и стилем угодна лирска остварења репрезентативних референци. Прва је у терцети-ма, форми коју Ђоновић ријетко користи, а друга је у катренима. У објектама су уочљиве риме. У њима је осликан амбијент мора, са свим елементима карактеристичним за тај простор: бродови, делфини, галебови, пјенушаве бразде, пучина, камена обала, бијели водоскок уз хрид, морске дубине, валови итд.

Од приморских градова којима је посветио своју пјесничку ријеч – Ђоновић је одабрао Свети Стефан и Пераст. Поклонио им је по једну пјесму *Свети Стефан* и *Мрјиви њрад* (Пераст). У првом од њих опис није у стандардном моделу, прикладном за ову врсту поетског исказа, већ је специфичан у оном смислу што се пјесник обраћа умишљеном, апстрактном, саговорнику, да, у дотицају са градом, не забораве оно на шта пјесник упућује. Пјесник није устрајао у стилу стихова да „усамљеном човјеку одсвакуд говоре шумови и тишина Стефана неизмјерна”, већ је дигресијама умањивао ефекат описа, што има за посљедицу разводњеност и разбијеност основног мотива. Међу бројним „не заборави” нашла се и сљедећа пјесничка слика:

„Не заборави *широко* на Стефану када се сви капци затворе
и иза њих сања и куња као иза уморних очију.
Море се пропиње до волтова на крезубим стијенама
и прави дубоке долине и шкрапе од својих опустошених ширина.”

Град Пераст пјесник назива мртвим градом (пјесма *Мрјиви њрад* (Пераст)). Пјесник овдје основни мотив није разводнио – остао је досљедан надахнућу. Не залазећи у историју града и његовог постанка – пјесник га географски омеђује, па наглашава „пред твојим каменим траговима вјечно мрмори море”. Пјесников сусрет са мртвим градом је болан, а замрлост живота у граду констатовао је већ првим стихом: „Кроз твоје сиве улице пролази тишина као сјенка”. Призивајући прошлост града пјесник елегично указује на прошло вријеме, при чему наглашава свенуће живота у граду и та га мисао непрестано прати.

„Давно, врло давно свенули су твоји цардини зелени
и младићки смијех твојих танковрхих чемпреса,
давно судбина у твоје зидине жиг смрти укlesa
и давно ишчезоше твоји дани преблажени...”

Пјесник у даљем опису наглашава напуклост волтова, кроз чије напуклине капље вода, град је плачеван, запуштен, ороную, труне, „као сло-

мљени брод”. Куће у мртвом граду пјесник упоређује са гробницама у које „помрчина грне”. Опис града и своје болове пјесник је сажео у посљедњој строфи, која се доживљава као поента:

„Замрачене су ћутањем твоје баште и ограде,
и тихе уре капљу као вода низ блиједе зидове.
О прими у твоје собе очински, топло моје болове,
Дај да усним на твом прагу, о усахли граде!”

Дуги стих ове елегике вреднији је него у другим Ђоновићевим пјесмама. Овдје је функционалан с обзиром на елегичност пјесме. Разноврсност риме доприноси поетичности ове елегике у којој су саображени описи са осјећањем саопштеним у њој – ова елегика може да репрезентује Ђоновића као пјесника.

Већ смо споменули да Ђоновић у пјесмама са описом природе има и оних са општијим мотивима, дакле оних мотивом са ширих простора. Ми смо истакли пјесму Дурмитору, затим ону Змијињем језеру и Кредарици. Њима се мотивима могу придружити и пјесме: *Суша*, *Снијеј*, *Олуја*, *Планина*, *градско небо*, *Крајина*, *Планину ми дајте*, *Тужбарица* и можда још покоју или покоји одломак из других пјесама. Ми налазимо да су стилем и метриком те пјесме на нивоу пјесама којима смо посвећивали пажњу. Ако се неке од ових пјесама пореде са сличним остварењима других стваралаца, види се колико је пјесма индивидуални чин, колико настанак пјесме завиди од друштвеног тренутка, колико ствараоца различито доживљавају амбијент природе. Нас на примјер Ђоновићев *Дурмитор* подсећа на Назорову пјесму *Дурмитору*, а *Змијиње језеро* на Лалићево *Појило* и *Забојско језеро* или друга језерца просута по Лалићевој прози. Поређење би открило и духовну индивидуалност пјесника али томе нема овдје мјеста.

Јанко Ђоновић је у пјесми *Планину ми дајте* саопштио: „Планину ми дајте – то је крик моје крви”, а у истој пјесми је и даље пјесникова жеља: „Ја хоћу бистре висине дурмиторских вијенаца, и тамни поход горштакиње Таре која ваља дрвље и камење”. У пјесми *Слушња* је стих: „Умријећу, знам, са шумом црмничких извора, у посљедњем сну”. У краткој, али љупкој пјесми је пјесников завјет:

„Ту, гдје су сасушене, густе траве
дубоко под коријењем скриве љето,
ту ћеш ме сахранити међ храшћем,
о моја велика, вјечна сјето.”

У рекапитулацији назначених стихова, ми хоћемо да видимо Ђоновића заљубљеника у црмнички природни простор, али и оног Ђоновића који се надахњивао природом у ширем смислу. Преиначавајући природу у слике, он је настојао да те слике допру до наше свијести и задржимо их у њиховом обликовању. У анализи ових пјесама указивали смо и на то колико је Ђоновић, понекад, експериментисао са стилом и строфом и колико је у томе успијевао. Наглашава се искреност његовог надахнућа природом, али надахнуће само по себи није довољно за настањак поетског дјела.

Мотивски је овај дио Ђоновићевог пјесништва разноврстан. Наша анализа је то и показала. У низу ових пјесама он повезује природу са стањем живота у окружењу, чиме пјесма добија социјални призив. Он иначе често разводњава основни мотив пјесме, па пјеснички језик и стил попримају обиљежје нарације. Згуснутост поетског исказа није карактеристика ове пјесме. У пјесничком језику овога пјесника наглашава се изворност и свјежа метафора. Суздржавајући критику ових пјесама и не желећи у вези са њима полемику – мора се нагласити да поређење у њима није увијек свјеже и природно, па, на примјер, валови не могу бити угојени, бубови не могу бити руковети балвана, неприродно је да облаци предвече буду румени као ружа на крдима уврх Челобрда, није пјеснички рећи да подне сито прежива у хладу и сл. Ми видимо у том пјесничком језику насилност или књишки израз, претјеривање.

Ђоновићеве пјесме у којима описује природу у умјетничком погледу су на нивоу остале његове лирике. Ишчупала се из загрљаја десетерачког стиховања и формом и мотивима уливала у модерне токове црногорске књижевности. У креирању тих токова и сам је учествовао. Његова поезија је осмишљена, није обимна, има квалитета који омогућују рангирање у историји црногорске књижевности.

Krsto PIŽURICA

NATURE IN THE POETRY OF JANKO ĐONOVIĆ

Summary

The author analyzes Đonović's descriptive lyrics in the context of the poet's overall opera. He emphasizes Đonović's attachment to his homeland. The author analyzes this lyric by the appearance of the motives, which enables to obtain more adequate, more complete picture, of the studied subject.

Key words: *poet, lyrics, form, contents, verse, style, space, art, value*